

= = = Eörsi László = = = = =

/// A Sziklai-legenda

Budakeszi, 1956

= = = A forradalom előtt

1946-ban Budakesziről kitelepítették a svábok jelentős részét, helyükre partizánok és más világháborús ellenállók családrait költöztették,¹ akiket a régi helybeliek nem fogadtak be, így a mintegy 15 000 fős helyi lakosság igen megosztott maradt a forradalom kirobbanása idején is. A párttdiktátúra hívei maguk között így fogalmaztak: „Népi demokráciánk szempontjából megbízható a község lakosságának az a töredéke, akik 1946-ban partizán, antifasiszta múltjuk eredményeként az onnan kitelepített sváb-ság ingatlanjaiból juttatott házat, telket, gyümölcsöst kaptak.”² A levéltári források azt bizonyítják, hogy a megosztottságot fokozta az új hatalmasságok arroganciája, akiket a megfelelés kényszere is vezérelt: „Természetes, hogy Pártunk és Kormányzatunk az elmúlt években elsősorban az említett kategóriára támaszkodva igyekezett a községben politikáját érvényre juttatni. A reakció elleni sikeres harcban e körülmény az ellenség még dühödtebb gyűlöletét váltotta ki.”³ A községben svábok voltak többségben, de nagy számban éltek ott csángók, valamint Csehszlovákiából kitelepített magyarok. Sőt, Csók Károly szerint „található itt tetemes számú horthysta elem, akik a [...] kitelepítések elől önként hagyták el a város területét, hogy a közeli Budakeszin »átmeneti« egzisztenciát teremtsenek.”⁴

A már létező feszültség következményeként 1956. október 23-án – friss híreket az ingázók szolgáltattak – a diktatúra ellenzői gyorsan kifejezésre juttatták akarataikat. Elsőként Türk Mihály községi párttitkár és Sziklai Sándor ezredes, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum igazgatója házára kerültek ki *Nemzeti Ellenállási Mozgalom* aláírással ellátott röpcédulák, amelyek „vérfürdőt” és „bitófát” helyeztek kilátásba

1 = = 1946-ban 70 partizán család kapott egyidejűleg házat Budakeszin. BFL XXV.4.a. 1990/1957. Elsőfokú ítélet, 1957. november 4.

2 = = ÁBT L 3.1.9. V-142293/3. Hajdú Pál jelentése, 1957. március 16.

3 = = Uo.

4 = = Uo.; BFL XXV.4.a. 1990/1957. Csók Károly gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyve, 1957. január 9.

„a sváb vagy bitorlóival” szemben.⁵ Ezután a többi ismert helyi kommunistát az utcán szidalmazták, fenyegették. Másnap este több fiatal fegyveresen tért vissza a fővárosból, ahol néhányan már megedződtek a csetepatékban. Vezetőjük, a 25 éves Máriity László esztergályos⁶ kezdeményezésére másnap folytatni akarták a harcot.⁷ Ehhez újabb fegyvereket akartak szerezni, mégpedig az MDP helyi székházából. A nyolctíz fiatalhoz a kíváncsiskodó tömeg egy része is csatlakozott. A pártvezetőség ott tartózkodott, és már számítva a konfrontációra, a Szabadságharcos Szövetség helyiségéből magukhoz vették a fegyvereket, de úgy döntöttek, mégsem vetik be a jövevényekkel szemben, így azonban a fiatalok elvették tőlük azokat. Már csak estére érték volna a városba, ezért másnapra halasztották az utat. Október 26-án azonban úgy határoztak, hogy inkább helyben ellenőrzik a főváros felé haladó kocsikat, hogy az ÁВН-sokat letartóztassák. A főúton hozzáálltak egy barikád építéséhez, ám eközben is azon tanakodtak, honnan szerezhetnének újabb fegyvereket. Fehér István nyomdász javaslatát fogadták el: a közelben lakó Sziklai ezredestől megszerzik a fegyverét (Máriity úgy tudta, hogy golyószórót is rejteget), akár erőszakkal is. Heten – Máriity a feleségével, Fehér a barátnőjével, Schröder Máriával, a Tóth testvérek, Miklós és István (mindketten szakácsok), valamint még egy személy – vállalkoztak erre, míg a többiek a barikádnál maradtak.

= = = A Sziklai-háznál

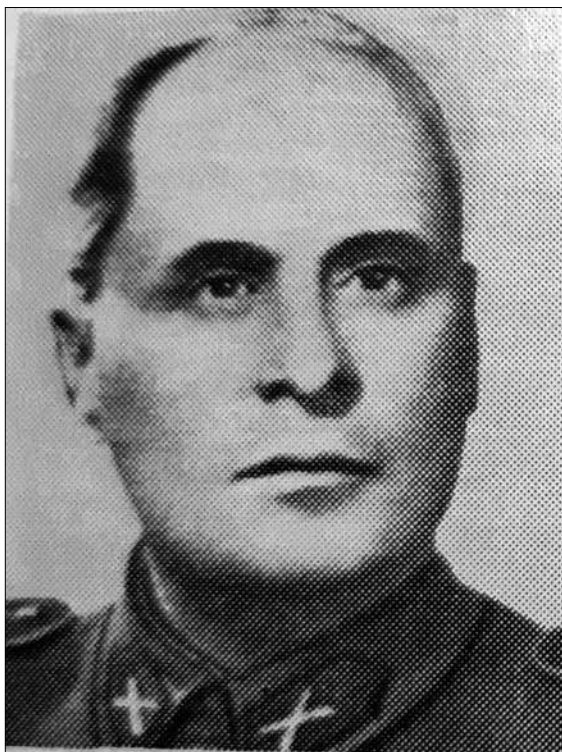
A kétgyermekes Sziklai házaspár együtt élt az asszony édesapjával, Kiss Lajossal, a főúti (Vöröshadsereg útja 8.) házukban. Sziklai igencsak kivette a részét a munkásmozgalomból. Első világháborús fogolyként csatlakozott Lenin pártjához, küzdött a polgárháborúban. Elvégezte a Szverdlov Egyetemet, majd itt tanári állást kapott. Lady Péter százados fedőnéven részt vett spanyol köztársaságpártiak internacionalista segélynyújtásában, ám a vereség következményeként Franciaországba, majd Észak-Afrikába internálták. 1942-ben már a Vörös Hadseregben tűnt fel és részt vett a magyarországi hadműveletekben, majd a Magyar Kommunista Párt szervezésében is. Ezredesi rendfokozattal a Hadtörténeti Intézet és Múzeum igazgatója lett. 1946-ban költözött Budakeszire, amikor egy kitelepített sváb család házáat utalták ki a részére.⁸

5 = = BFL XXV.4.a. 1990/1957. Tájékoztató, 1957. január 28.; Uo. Sziklai Sándorné tárgyalási tanúvallomása, 1957. augusztus 17.; Uo. Türk Mihály tanú kihallgatási jegyzőkönyve, 1957. augusztus 17.; Uo. Kiss Lajosné tárgyalási tanúvallomása 1957. augusztus 17.

6 = = „Amolyan fenegyerek volt, ez nálam előnynek számított. Barátaival a futball volt a legszorosabb kötelék. Tapasztaltam, hogy az ő véleménye döntött a barátaik körében” – jellemezte őt a 18 éves felesége. Uo. Máriity Lászlóné Gaál Ilona gyűjtött kihallgatási jegyzőkönyve, 1957. február 8.

7 = = Máriityné szerint férje Fehér Istvánnal és Schröder Máriával részt vett a Rádió épületének ostromában. (Mások a Margit hídnál voltak őrségben.) Uo.

8 = = Uo. Elsőfokú ítélet, 1957. november 4.

1. kép. Sziklai Sándor igazolványképe⁹

kocsival ment-jött minden nap” – vallotta a helyi csapos.¹² Egyik földije így látta: „... eléggé baloldalian igyekeztek különböző kérdéseket megoldani. Esetenként előfordult részükről túlkapás is, főleg a választásokkor. Akit ők akartak, azokat választották meg.”¹³ Sziklainé szerint az iskolaigazgató már régóta felhasználta befolyását a család ellen.¹⁴ Másrészt a már említett Fehér István anyja a tanácsházán dolgozott, de korrupció miatt eltávolítottak, és éppen ő – párttitkári minőségében – javasolta a ki zárását. Ettől kezdődően a Fehér család is ellenségessé vált Sziklaiékkal szemben.¹⁵

Apósa, Kiss Lajos a Tanácsköztársaság égisze alatt tevékenykedett (konkrétumot nem tudunk), amelynek bukása után román fogságába esett. Szabadulása után 1925-ig Ausztriában, Olaszországban és Jugoszláviában élt. Visszatérését követően belépett az illegális kommunista pártba. 1945-ben részt vett a földosztásban. Később üzemi bizottság elnöke lett, majd Budakeszin a Népfront elnökének választották meg. Felesége a község párttitkára, majd pártbizottsági tag lett, míg lányuk, Sziklainé a pártfőiskolán oktatott és Budakeszin pártsemináriumokat tartott.¹⁰ Kiss Lajost szinte mindenki kedvelte, erről felesége így vallott: „*a faluban bármerre jártunk, szívesen elbeszélgettek velünk az emberek*”. Azonban elismerte, hogy már a forradalom kitörése előtt mindez megváltozott.¹¹ Sziklaival szemben azonban leplezetlen ellenszenvet tápláltak. „*Ő volt a legmagasabb funkcionárius, őt azonosították a kormány politikájával. Tartottak tőle. Gépkocsival ment-jött minden nap*” –

9 == Hunyadi, 1981: 224.

10 == BFL XXV.4.a. 1990/1957. Elsőfokú ítélet, 1957. november 4.

11 == Uo. Kissné tárgyalási tanúvallomása, 1957. augusztus 17.

12 == Uo. Lénárd János tanú kihallgatási jegyzőkönyve, 1957. február 13. Hozzátette: „*Apó-sát és anyósát viszont kimondottan szerette a nép.*”

13 == Uo. Csók Károly kihallgatási jegyzőkönyve, 1957. január 9.

14 == Uo. Sziklai Sándorné tárgyalási tanúvallomása, 1957. augusztus 17.

15 == Fehér István a rendszerváltás idején ezzel ellentétesen emlékezett. Lásd: Fazekas Eszter – Móza Katalin: Sziklai-dosszié 1956–1990. *Pest Megyei Hírlap*, 1990. november 21.

25-én érkezett Sziklaiékhoz látogatóba egy 50 éves özvegy, a Szabadkán élő Varjaski Milánné, a család régi barátja.¹⁶ A férfiak este biztonságba helyezték őt, valamint a családot ismerős családoknál, az éjszaka pedig felváltva virrasztottak. Sziklai csőre töltötte szolgálati pisztolyát, de előkészítettek egy baltát, valamint egy lapátot is. Reggel azonban meggondolták magukat: Kiss Lajosnét a gyerekekkel visszahívták, hogy „*ha kell, együtt haljanak meg*”.¹⁷ Nem világos, hogy a nő miért nem tiltakozott. Közben Varjaskiné is visszatért a Sziklai-házba.

10 óra körül a fiatalok Máriy László vezetésével behatoltak a kapun, illetve ketten a telken kívül helyezkedtek tüzelőállásba. A lányok nem vittek fegyvert, a fiúk közül sem mindegyik. Míg Fehér és barátnője a kitűzött zászlót levették és kivitték, Máriy (nyomában a feleségével) felment a bejárati lépcsőn, bezörgetett az ajtón, és követelte Sziklaitól a fegyverét. Ugyanezt megpróbálta a hátsó bejáratnál is. Végül visszatért az utcai bejárathoz, hangosan szitkozódva követelte a pisztoly átadását. „*Nem adhatom, mert az állami tulajdon*” – hangzott a válasz.¹⁸ Ekkor az ezredes telefonálni próbált segítségért, mire Máriy rákiáltott, hogy tegye le a kagylót, majd felszólítására az egyik társa kint elvágta a telefonvezetékét.¹⁹

Sziklai felvette a pisztolyát, mire Máriy káromkodva fenyegette meg, hogy ne merjen lőni, és kilátásba helyezte, hogy a kezében tartott kézigránátot bedobja a házba. „*Amennyiben lőni mer, házastól együtt széttépjük*” – hallotta két szemtanú az utcán.²⁰ Máriy dühe tovább fokozódott, a bejárati ajtó üvegét kézigránáttal beverte. „*Nem volt szándékomban Sziklai megölése, sem a kézigránát bedobása, ezt bizonyítja, hogy nem volt kibiztosítva a gránát, egyébként pedig veszélytelenebb módja is lett volna Sziklai megölésére [sic!]. Az ablakot mérgemben törtem be*” – vallotta egy hónappal később.²¹ „*Ekkor Sziklai azonnal lőtt a pisztolyával*” – emlékezett vissza Máriy felesége.²² „*[L]áttam, hogy férjem hátravágódik, legurul a lépcsőn*” – mondta

16 = = Egyszer már volt itt látogatóban, akkor Sziklai arra kérte, hogy legközelebb férje munkásmozgalmi tevékenységéről bocsásson rendelkezésére adatokat.

17 = = Megoszlának abban a források, hogy ez melyikük kezdeményezése volt.

18 = = ÁBTL 3.1.9. V-142293/2. Máriy László gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyve, 1956. november 29.

19 = = BFL XXV. 4. a. 1990/1957. Máriy László gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyve, 1957. február 22. Lehetséges, hogy a társak hallották, miről van szó, ekkor vágta el Tóth Miklós a zsebkésével. Az eddigi eseményekről a fentiekkel nagyjából egyezően vallott Varjaskiné (szabadkai kihallgatás; fordítás szerbhorvát nyelvről): BFL XXV. 4. a. 1990/1957. Varjaski Milánné tanú kihallgatása, 1957. augusztus 17. Varjaskiné ezt megelőzően, 1956. december 4-én is tett – a szabadkaival lényegében hasonló – vallomást. Ezt a Osongrád megyei kapitányság vezetője, Vörös Balogh István rendőr alezredes táviratban küldte el a BRFK részére. Varjaskiné Kiss Lajosnénak is küldött egy kézírásos levelet 1957. február 4-én.

20 = = BFL XXV. 4. a. 1990/1957. Márton Áron tanú kihallgatási jegyzőkönyve, 1957. február 15.; Uo. Lukács István tanú kihallgatási jegyzőkönyve, 1957. március 9.

21 = = ÁBTL 3.1.9. V-142293/2. Máriy László gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyve, 1956. november 29.

22 = = Uo. Máriy Lászlóné Gaál Ilona önvallomása, 1956. december 6.

az asszony a bíróságon.²³ (A ház előtt tíz lépcsőfok volt.) Egy másik szemtanú szerint: „*A támadó fiatalember lebukfencezett a lépcsőről – jajgatva.*”²⁴ Máriity így számolt be erről: „*Éreztem, hogy eltalált, s leestem a lépcsőn. Feleségem abban a pillanatban elszaladt és kiabált, hogy »a Lacit meglőtték!«.* Azt éreztem, hogy alsó testem érzéketlen, nem tudtam mozogni. [...] láttam, hogy az előszoba ajtaját Sziklai kinyitotta. Ezen keresztül láttam, hogy szándékában állt további lövések leadása is, mert felemelte fegyverét, de a mellette álló Kiss Lajos kezét mindig lefogta, illetve eltolta.”²⁵ Többen lövéseket hallottak, Tóth Miklós pedig az ajtón bedobta a kézigránátját. Máriity így folytatta: „*...arccal az előszoba felé fekiüdtem, láttam, hogy az ajtó kinyílik, és a résen át az előszobába – az ajtóhoz közel – berepült egy gránát és felrobbant. Becslésem szerint két méterre állt Sziklai. Apósát ekkor nem láttam. A robbanás után Sziklai eldőlt.*”²⁶ Ő nem láthatta, ki dobta, csak a felesége: „*Miki oda megy az ajtó elé és bedob egy gránátot.*”²⁷ Egy másik vallomás szerint a „*gránát robbant, amely tönkretette az előszobaajtót. Ezután láttam Tóth Miklóst hozzánk rohanni [...] és ezt mondta: »Bevágtam egy gránátot«.* Fehér válaszolt neki: „*A másikat is vágd be az ablakon«.* Tóth valami olyasmit válaszolt, hogy az még kell.”²⁸ A dobást látta Fogarasi Zoltán műszerész is: „*Amikor az első lövés eldőrdült, én is a házhoz közelebb szaladtam, és láttam, hogy Tóth Miklós kezében egy kézigránát van, amit a Sziklai-ház ablakán dobott be.*”²⁹ Máriityot a jobb mellkasán érte a találat. A kapuig kúszott, ott felesége és barátai vették gondozásba. Egy rögtönzött hordággal a szanatóriumba vitték, ahol azonnal megoperálták. „*Igen gondos gyógykezelésben részesült, azonban állapota ennek ellenére sem javult*” – összegzett Kelemen Endre törvényszéki orvos szakértő, aki 1957. március 4-én tájékoztatta a BM vizsgálati osztályát. Hat nappal később Máriity László belehalt a sérülésébe.

A lövésekre odaértek a barikádépítők is, és kispuskáikkal célba vették a házat, az ablakokat szétlőtték. A Sziklai-házban történekről elsősorban Varjaski Milánné tudósított, akit Sziklai még a lövöldözés előtt beküldött a szobába: „*Ebben*

23 = BFL XXV. 4. a. 1990/1957. Máriity Lászlóné Gaál Ilona gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyve, 1957. február 5.

24 = Uo. Antalóczy János tanú kihallgatási jegyzőkönyve, 1957. február 15.

25 = ÁBTL 3.1.9. V-142293/2. Máriity László gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyve, 1956. november 29.

26 = BFL XXV. 4. a. 1990/1957. Máriity László gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyve, 1957. február 22.

27 = ÁBTL 3.1.9. V-142293/2. Máriity Lászlóné Gaál Ilona önvallomása, 1956. december 6. Érdekes, hogy ez a vallomásrész lemaradt a gépelt változatról, csak kézfírassal maradt fenn.

28 = BFL XXV. 4. a. 1990/1957. Máriity Lászlóné Gaál Ilona gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyve, 1957. február 5.

29 = Uo. Máriity Lászlóné Gaál Ilona tárgyalási tanúvallomása, 1957. augusztus 21. Kicsit félrevezető az „ablak” megjelölés. Am nyilvánvalóan az üvegtáblából álló ajtóról van szó.

a pillanatban hallottam néhány lövést, nem tudom hányat. Hallottam a szétzúzott üveg csörömpölését is, és közvetlenül utána elhangzott a robbanás is. Még ezután is volt néhány lövés, míg végül valami gyanús csend vált úrrá. Erre kimentem az előszobába és megláttam, hogy az előszobaajtó össze van törve. Sziklai Sándor a földön feküdt, Kiss ott állt, ahol előbb is [...] és mondta, hogy ő is megsebesült a lábán. Hozzáfűzte, hogy húzzam el Sziklait valamivel távolabb. Ebből arra következtettem, hogy ő feltételezte: a fiatal emberek betörnek az előszobába, és el fogják taposni Sziklait. Közvetlenül az előszobaajtó előtt nem voltak már ott ezek a fiatal emberek, dacára annak, hogy az előszobaajtón keresztül egy pillantást vettem az udvar felé. Ekkor azonban észrevettem, hogy a fiatal emberek tartanak egyet maguk közül, aki egészen össze volt rogyva, amiből arra következtettem, hogy az illető megsebesült. [...] Megkíséréltem, hogy Sziklai Sándort valamelyest elhúzzam, azonban nem sikerült, mert gyenge vagyok, ő pedig nagyon nehéz volt. Észrevettem rajta, hogy még lélegzik, ő azonban akkor már a végét járta. Észrevettem, hogy a homlokán nagy seb tátong, míg az arca egészen fekete volt a puskaportól. Megjegyzem, hogy én tudtam arról, hogy csak Sziklainak van pisztolya, ebben a pillanatban azonban észrevettem Kiss Lajosnál, aki azt kézben tartotta, más pisztolyt nem vettem ott észre. Kiss Lajos arcán mindkét orcáján egy-egy véres foltot vettem észre. Erre ő bement a konyhába, és ahhoz az ajtóhoz állt, amely a verandára vezet, azt mondván, hogy ő maga fogja megölni magát. Én akkor annyira fel voltam izgulva, hogy nem tudtam neki semmit sem felelni. [...] Odaillesztette a pisztolyt a jobboldali halántékára és elsütötte. Azonnal elesett az asztal és a verandára vezető ajtó között a földre. [...] Nem vettem észre, vajon ő a helyszínen meghalt-e, azonban ezekben a pillanatokban Sziklai Sándor még nem szenvedett ki. Én annyira megijedtem, hogy kimentem a verandára, azután az udvarra, illetve a kertbe [...] és ott elbújtam.”³⁰

A Sziklai család helyi jó ismerőse, Waschler Sándorné az utcai hangoskodásokból értesült arról, hogy megtámadták Sziklaiékat. A sebesült Máriy elszállítását már a helyszínen látta. „A barátomra lőtt az a ronda vörös” – válaszolta érdeklődésére az egyik sebesültszállító. A ház kertjében fiatalokkal találkozott, a lépcsőt üveg-szilánk, törmelék borította. „Ahogy a lépcsőn felértem, láttam, hogy az ajtó előtt nagy vértócsában fekszik Sziklai Sándor [...] a vér a fejéből patakzik, az arca pedig kormos, szürkés színű volt. [...] Láttam, hogy mellkasa erősen mozog. Hangot nem adott és egyáltalán nem mozdult. Körülötte a szőnyegen is törmelék és üvegcserep volt. A helyiségbe belépve láttam, hogy Sziklaitól jobbra állt Kiss Lajos. Kezében pisztolyt láttam. Kiss arca kétoldalt kissé véres volt, és úgy láttam, hogy jobb keze is megsérült. [...] Kétszer is mondta nekem: »maradjon itt elvtársnő!« Azt válaszoltam, hogy maradok, csak ne lövöldözzön, tegye le a revolvert. [...] Kissék szobájában láttam Kissék Jugoszláviából érkező vendégét. [...] Az asztalnak támaszkodva állt szinte megdermedve. [...] Átszaladtam [a szomszéd] kertjébe. Eközben láttam, hogy [...] nagy tömeg közeledik a ház felé.”³¹ Az orvos szakértő szerint gyors orvosi beavatkozással talán meg-

30 = Uo. Varjaski Milánné tárgyalási tanúvallomása, 1957. augusztus 17.

31 = Uo. Waschler Sándorné tanú kihallgatási jegyzőkönyve, 1956. december 5.

menthették volna Sziklai életét, „*ha közben szövődmény nem lép fel*”.³² Ezután a fel-dühödött tömeg bevonult a házba, az eszméletlen ezredest kirángatta az utcára, ahol karókkal agyonverték, agyonrugdalták. Valaki így szólt Sziklai teteménél: „*Megérdemelte a csirkefogó, mert az az én lakásom volt.*”³³ A házat pedig kifosztották. Mindebben a Mária-csoport tagjai nem vettek részt. A Sziklai–Kiss család nőtagjait a gyerekekkel a falu főorvosa mentővel Budapestre szállította, ahonnan november 15-én tértek vissza.

2. kép. Budakeszi népe a Sziklai-házhoz siet³⁴

Sziklainé már november 8-án a hullagyalázók felelősségre vonását kérte a rend-őrségtől. A nyomozás 1957 márciusában azzal fejeződött be, hogy az „ellenforradal-márok” a támadásukkal öngyilkosságba kényszerítették Sziklait és Kisst. Jogerős ítéletet csak 1958 júniusában, majd a törvényességi óvást követően november 3-án hirdettek 17 vádlottra. A legveszélyesebbnek tartott „ellenforradalmárokkal” szem-ben – mint a fentebb említett Fehér István és a Tóth testvérek, Miklós és Lajos,

32 = Uo. Kelemen Endre tárgyalási tanúvallomása, 1957. augusztus 17.

33 = Uo. Mihály István gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyve, 1957. február 5. Illy Lászlóné szerint viszont Eszterle Józsefé volt korábban az ingatlan, aki törvényesen el akarta intézni, hogy visszakaphassa. Uo. Illy Lászlóné tanú kihallgatási jegyzőkönyve, 1957. február 19.

34 = A fotót Mogyorosi Győző ajánlotta fel a bíróság számára. BFL XXV. 4. a. 1990/1957.

valamint Horváth Zoltán – csak távollétükben szabhatták ki a halálos ítéletet,³⁵ részben abszurd vádakkal (gyilkosság, gyilkossági kísérlet, rablás), mivel ők már 1956 novemberében elhagyták az országot. Azokra a fiatalokra, akik a fegyverszerzésben részt vettek, de Sziklai megölésében nem, vagy életfogytiglant szabtak ki, vagy nyolc-tíz évet. A lincselők közül kettőt halálra ítétek és kivégeztek, másokra szintén a legsúlyosabb börtönbüntetést rótták ki. Ezek a vádak viszont megalapozottak voltak. Máriy Lászlónét 1957 februárjában letartóztatták, de két hónap múlva megszüntették ellene a nyomozást.³⁶

= = = A tények és a mítoszok

Amikor a megvadult tömeg behatolt a Sziklai-házba, az előszobában találta az eszméletlen állapotban lévő, súlyosan sebesült Sziklait, a szobában pedig a már elhunyt Kiss Lajost. Szembetűnő volt ott a balta, amit készenlétbe helyeztek. Mivel Kiss – ahogy már említettem – nagy népszerűségnek örvendett a községben, úgy értékelték a látottakat, hogy a közutálat sújtotta Sziklai, reménytelenné váló helyzetében, baltával széthasította apósa fejét, majd fejbe (szájba) lőtte magát.³⁷ Utóbb még inkább elterjedt az a változat, hogy Sziklai lelőtte apósát, majd saját magát is. A tragédia után néhány nappal Varjaskiné a temetőben hallotta, hogy erről beszélnek, de nem mert szólani, nehogy kiderüljön, hogy ő is a házban tartózkodott.³⁸ A gyilkosság teóriáját a hozzátartozók is osztották. „*A tanácselnök helyettese [...] kérdésemre előadta, hogy férjem megőrült [...] megölte édesapámat, majd ő is öngyilkos lett*” – vallotta az özvegy.³⁹

Ám a tényleges szemtanúk – Varjaski Milánné, Waschler Sándorné és a Máriy házaspár – még 1956 november végén, december elején döntőnek bizonyuló vallomásokat tettek. Varjaskiné és Waschlerné nem tudta, hogy mi okozta Sziklai súlyos

35 = = Kelemen Gézáné tanácsa 1957. november 4-én Fehért és Tóth Miklóst halálra, Tóth Lajost 15 évre, Horváthot 18 évre ítélte; Mecsér József tanácsa 1958. június 18-án mind a négyükkel szemben kiszabta a halálos verdiktet. BFL XXV. 4. a. 1990/1957. Elsőfokú ítélet, 1957. november 4. és uo. Másodfokú ítélet, 1958. november 3.

36 = = „*Belátom, hogy helytelenül jártam el [...], hogy férjemmel és társaival behatoltunk egy idegen házba, a fellépésünk ott a támadás benyomását kelthette. Én azonban csakis férjem féltése miatt tartózkodtam ott. [...] Sajnálom, hogy jelenlétemmel nem tudtam izgága, kötekedő fellépését tompítani, a szemem előtt történt meg, amitől féltettem*” – vallotta még letartóztatása előtt. Uo. Máriy Lászlóné Gaál Ilona gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyve, 1957. február 5.

37 = = ÁBTL 3.1.9. V-142293/2. Máriy Lászlóné Gaál Ilona vallomása 1956. december 6.; Uo. „Pécsi” ügynöki jelentése, 1957. január 22.; ÁBTL 3.1.9. V-142293/3. Rajki Sándorné főhadnagy feljegyzése szemtanúkra hivatkozva, 1957. április 2.

38 = = BFL XXV. 4. a. 1990/1957. Varjaski Milánné tárgyalási tanúvallomása, 1957. augusztus 17.

39 = = Uo. Sziklai Sándorné tárgyalási tanúvallomása, 1957. augusztus 17. Fél évvel korábban, a rendőrségi kihallgatásán így mondta: „*Budakeszin még most is a rémhírek tömege kering, melyek a nyomozást kisiklatni igyekeznek. Egyesek – köztük Martin Antal tanácselnök-helyettes is – tudni vélik, hogy férjem halála előtt agyonlőtte apámat.*” Ezenkívül egy másik mítoszról is említést tett: „*...arról beszélnek, hogy köszönő levelet írtam Máriyéknek, amiért férjemen megbosszulták apám halálát.*” Uo. Sziklai Sándorné tanú kihallgatási jegyzőkönyve, 1957. február 20.

sérülését – bár látták, érzékelték a kézigránát robbanásának következményeit –, azonban Sziklai eszméletvesztése után mindketten beszéltek még a szobában tartózkodó Kissel. Az eljárás alatt senki sem cáfolta a szemtanúk állítását, nem is volt más szemtanú. Számos tanút kihallgattak, akik már csak a kinti eseményekről számolhattak be, de a falakon belül történekről mit sem tudtak.

Döntőnek bizonyult a harmadik orvosi vizsgálat, amely szerint Sziklai fejsérülését – amely 14 mm átmérőjű volt – nem okozhatta pisztolylövés, mivel ilyen nagy átmérőjű lövedék nincs. A sérülést ehelyett a kézigránát összekötő csavarja idézte elő. Kelemen Endre orvos szakértő ekkor, az elsőfokú tárgyalásra a holttest kipreparált koponyáját mutatta fel: „*Korábbi [azaz a második, 1956. november 29-én elvégzett] vizsgálatkor nem preparálták ki a koponyát, és nem illesztették össze a törött koponyacsontokat, mivel ekkor még nem álltak az orvosok rendelkezésére a nyomozati anyagok. Abban az állapotban a koponya a rothadó lágy részekről igen bűzös volt, így pontos méréseket nem tudtak eszközölni, így történt meg, hogy a szakértők – miután a szakvélemény leadását a boncolás után azonnal követelték tőlük – olyképpen nyilatkoztak véleményükben, hogy a sérülés származhatott lőfegyvertől is. Amint az exhumálás után a koponyát kikészítettük, ezt a gondolatot el kell vetni, mert megállapíthatóvá vált, hogy az orrgyök felett található sérülés nem származhatik lövedéktől, mert azt sokkal nagyobb átmérőjű tárgy okozta. Ha a sértett a fegyver csövét közvetlenül illesztette volna a fejébe, akkor nem félkör alakú, hanem csillag alakban repedezett szélű csonthiány keletkezett volna. Azt határozottan kizárjuk, hogy Sziklai Sándor fején lévő sérülés pisztolyból eredő.*”⁴⁰ Földes Vilmos és Budavári Róbert orvos szakértők mindenben egyetértettek Kelemennel, hangsúlyozva, hogy az elmondottak a közös szakvéleményüket tükrözték. Az orvosok megállapítása szerint Kiss Lajos is szerzett kézigránáttól származó szilánksérülést, mégpedig álló helyzetben, mert csak az alsó lábszárait érte, nem az egész testét.⁴¹

Az első vizsgálatot még Ostoros Gyula, a község orvosa végezte. Erről így vallott a per elsőfokú tárgyalásán: „*Én különösképpen nem vizsgáltam meg egyik holttestet sem. [...] Nem mertem semmihez nyúlni, hogy a nyomozást ne nehezítsem meg. [...] A halottkémlélesi jegyzőkönyvbe, valamint a halotti anyakönyvbe halál okaként Kiss Lajosnál baltacsapástól eredő halálos sérülést, Sziklai Sándornál pedig pisztolylövéstől származó sérülést jegyeztettem be. Ezt onnan állapítottam meg, hogy Kiss Lajossal egy helyiségben láttam a baltát [...], Sziklai esetében pedig a homlokon látott sérülésből lőtt sérülést fedeztem fel, de a faluban mindenki arról beszélt, hogy ő lőtte le saját magát.*” Kelemen Endre orvos szakértő kérdésére elmondta: „*Minden orvosi tárgyi alapot nélkülöz az a gondolatom, hogy Kiss Lajos halálát balta által keletkezett sérülés, Sziklai*

40 = = Uo. Kelemen Endre tárgyalási tanúvallomása, 1957. október 4.

41 = = Uo. Földes Vilmos és Budavári Róbert tárgyalási tanúvallomása, 1957. október 4.

*Sándor halálát pedig lövési sérülés okozta.*⁴² Ez a közlés nem jelenthet mást, mint azt, hogy Ostoros is tisztában volt az ezredes kézigránát általi sérülésével. Ám – mint később látni fogjuk – az orvos évtizedekkel később már kategorikusan tagadta, hogy kézigránát dobta a házba.

Az orvosok vallomásai alátámasztják, hogy az első két vizsgálat eredményét döntően befolyásolta a köztudatot uraló legenda. A nyomozás befejezéséről szóló határozat – ahogy említettem – még a kettős öngyilkosságot tartotta a legvalószínűbbnek. A bizonytalanság („feltételezhetően”) csak Sziklai esetében merült fel. Többször említették a kézigránát bedobását is, arra viszont nem tértek ki, hogy a leírt verziót miért tartották valószínűbbnek.

A falu népe olyannyira elhitte saját mítoszát, hogy egy *Népszabadság*-cikk miatti felháborodásukban kollektív tiltakozásba kezdtek, amiért az szerintük félreinformálta a közvéleményt. Mi több, arra készültek, hogy a lap szerkesztőségében kényszerítsék a korrekciót.⁴³ Ilyen előzmények után természetes, hogy a mítosz a pártállami diktatúrából búvópatakként tört elő a rendszerváltáskor.

Az első feltárás Fazekas Eszter és Móza Katalin újságírók érdeme. 1990-ben a *Pest Megyei Hírlap* hét egymást követő őszi számában adták közre kutatásuk eredményeit.⁴⁴ E cikksorozatra még a későbbi szakmunkák is előszeretettel hivatkoztak. Megkérdeztek mindenkit, akitől csak információkat remélhettek, még a periratokat is megkapták a Fővárosi Bíróságtól. Tárgyilagosan és tisztességesen közelítették meg a problémát, majd a befejező részben elismerték, hogy számukra nem tisztázódtak a kérdések, csak egyvalami: „kétséget kizáróan bizonyítható, hogy a per koncepció volt.” Ám rendre kiderül az is, hogy a peranyag korrekt áttanulmányozásának feladatával a szerzőpáros nem tudott megbirkózni. Például a négy koronatanú közül csak Varjaskinét említették meg, de vele kapcsolatban még azt is kétségbe vonták, hogy látta-e egyáltalán a tragikus eseményeket.

A cikksorozat legkeresettebb darabja Fehér István Ausztráliából érkezett levele, mert úgy tűnt, végre előkerült egy igazi szemtanú. A Sziklai-házhoz „odaérve bekopogtam az első ajtón” – írta. Ám már ez is elég ahhoz, hogy kétségessé tegye a visszaemlékezés hitelét. Fehér ugyanis „összetévesztette” magát Márittyal. A levéltári források ismeretében ugyanis teljesen világos, hogy Márity ment fel a ház bejáratához, és ő próbált beszélni a háziakkal. Feleségén kívül senki más nem követte. Nem véletlen, hogy ő kapta a halálosnak bizonyuló lövést. „Kiss bácsi kiszólt, hogy ki az... Gyere hátra a konyhaajtóhoz, fiam, ott beengedlek. Én hátra mentem, a többiek kint maradtak elől. Kétszer is kopogtam, de semmi válasz nem jött. Bentről zaj hallatszott, mintha valaki verekedett volna. Előre szaladtam és szóltam Márity Lacinak, aki a csoport egyik tagja volt, hogy nem tudom, mi van, de Kiss bácsi nem jött ajtót

42 == Uo. Ostoros Gyula tárgyalási tanúvallomása, 1957. október 4.

43 == Böőr, 1997: 27–28.

44 == Fazekas Eszter – Móza Katalin: Sziklai-dosszié 1956–1990. *Pest Megyei Hírlap*, 1990. november 20–27.

nyitni, valami baj lehet odabent. Ezek után megint hátra mentem a konyhaajtóhoz, és látom, hogy egy középkorú barna néni jön ki a konyhaajtón, és csak annyit mondott: mindennek vége van. A kerten keresztül tűnt el.” A tanúk vallomásai – mint általában – ezúttal sem támasztják alá az évtizedekkel későbbi közléseket.

A következő sorok Máriy (halálosnak bizonyuló) sebesüléséről szólnak. Majd így folytatja Fehér: „Szaladtam hátra a konyhaajtóhoz. Lassan kinyitottam, és akkor láttam, hogy Kiss bácsi fejfelé fekvő feküdt a konyhában egy nagy vértócsában, és egy kisbaltával volt mellette a földön. Ahogy álltam félve, remegve, még egy lövés dördült el a házban. Erre teljesen kinyitottam az ajtót, és lassan bementem a szobába. Akkor láttam, hogy Sziklai ott fekszik hanyatt. A fejében, vagyis a homlokán egy lyuk, a pisztoly a kezében, és nagyon vérzett. Elfordultam tőle, visszamentem a konyhába. Ott volt egy vasalódeszka, azon egy pokróc, és a Kiss bácsit betakartam vele.” Fehér erre az epizódra rosszul emlékezett. Hét szemtanú állította, hogy Máriy meglövése után a társaival együtt kispuskával lőtte a házat, és kézigránátot is dobott, később pedig a sebesült barátjával foglalkozott. „Én a mai napig megesküszöm akármilyen bíróság előtt, hogy a leírtak csak a teljes igazságot fedik. Senki oda gyilkossági szándékkal nem ment. Kiss bácsi úgy halt meg, mint egy mártír, Sziklai Sándor pedig egy közönséges gyilkos, aki a gyilkolás után elvette a saját életét” – fejeződik be Fehér István levele.⁴⁵ Hihetőleg nem a megtévesztés szándékával íródott így, csak hát az eskütétel nem feltétlenül garantálja a megfelelő memóriát. Fehér nem ment be a házba – nem is indult el arra –, ezt társai és a sok bámészkodó látta volna, de közülük egy sem erősített meg Fehér állítását.

3. kép. Máriy László igazolványképe⁴⁶

45 == Fazekas Eszter – Móza Katalin: Sziklai-dosszié 1956–1990. *Pest Megyei Hírlap*, 1990. november 21. 2–3. Elsősorban Fehér verziójából merített Kovács István, amikor forgatókönyvet írt Erdőss Pál 2006-os filmjéhez.

46 == BFL XXV. 4. a. 1990/1957.

Mely forrásokat tartjuk hitelesnek? Véleményem szerint a „kádárista” peranyagok sokszorosan ténszerűbbeknek bizonyulnak, mint a visszaemlékezések, különösen az évtizedekkel későbbiek. E meggyőződésemet már régóta hangoztatom, és minden új kutatásom ráerősít erre. A kíméletlen bűnüldöző szervek, így a népbíróságok – bármennyire szentségtörésnek tűnik is – az 1956 utáni perekben kimutathatóan az igazság kiderítésére törekedtek,⁴⁷ és ebbe óriási munkát fektettek. Ebben az időben kikényszerített vallomásokat már nem alkalmaztak. Elsősorban az akkori törvényszabályozás idézte elő a súlyos ítéleteket. Természetesen nem kis szerepet játszott a bosszúvágy is, amely azonban – a kivételes esetektől eltekintve – nem hamis vádakra, hanem a ténszerűségeken alapuló vádak rosszindulatú értelmezésére épült.⁴⁸

A legnagyobb budakeszi ügy, a Fehér István és társai elleni eljárás már 1956 novemberében megindult, bár ekkor a bűnüldöző szervek még kaotikus állapotban voltak. Ekkoriban még a megtorlás mikéntjéről nem született határozat. A terjedelmes periratok akár felületes átnézése után is képtelenség azt állítani, hogy e dossziék egésze fikcióra épül. A benne lévő vallomások igazságtartalma éppen annyi, mint egy mai per esetében. A gyanúsítottak taktikája változó, éppúgy, mint ma. Van, aki a végletekig tagad, más már az első vallomásában mindent feltár, és előfordulhat a két szélső skálán belül az összes változat. A tanúk is pont olyanok, mint a maiak: a többségük igyekszik valóság-hű vallomást tenni, az jár a legkisebb kockázattal. A börtönügynököket (de a kintieket is) úgy igazították el, hogy csak az „igazat” jelentsék, mert megbízóik azokból építkeztek.

Ahogy említettem, a Fehér-perben december 5-éig az a négy szemtanú, aki egyáltalán bármit is látott a Sziklai-házon belüli véres eseményekből, már megtette a vallomását. Ezeknek valódisága, ténszerűsége semmilyen racionális alapon nem vonható kétségbe. Abszurd feltételezés, hogy ezeket helyettük bárki kitalálta és elkészítette volna. Erre – ennyi időn belül – senki sem lenne képes. Arra viszont tengernyi bizonyítékot lehetne felsorolni, hogy az évtizedekkel későbbi visszaemlékezések mennyire megbízhatatlanok, egymással is gyakran teljesen összeegyeztethetetlenek. És ami talán a legmeggyőzőbb érv: azok az orális források bizonyultak leghitelesebbeknek, amelyek a leginkább közelítenek a levéltári források tényanyagához. Mindazonáltal ez idáig – amíg nem tanulmányoztam a peranyagot – én magam is elhittem, hogy a Sziklai-ügy koncepció per volt. Arra gondoltam ugyanis, hogy Sziklai Sándor annyira „fontos elvtárs” volt, hogy „dicső” emléke érdekében a hatalom szinte bármit megtett volna.

Térjünk vissza Fazekas Eszter és Móza Katalin igen fontos publicisztikájára. Megszólaltatták az 1957-es tárgyaláson vallomást tevő Ostoros Gyula orvost, aki elismerte, hogy nem szakszerűen járt el. „»Doktor úr, miért gyakorolt olyan töredelmes

47 = = Mindez nem vonatkozik a sajtóra, amely tudatosan és rendszeresen uszító hangon tájékoztatta félre a közvéleményt.

48 = = Voltak kivételes esetek is, amikor valótlanságokon alapuló vádakkal hirdettek ítéletet, mint például Nagy Imrével szemben. Lásd Eörsi, 2021: 17–18.

önkritikát a bírósági tárgyaláson? Valóban nem fejszével ölték meg Kiss Lajost, ahogy azt ön az első halotti bizonyítványban írta?« Ostoros Gyula szeme elkerekedik. »Tőlem semmit a világon nem kérdeztek a bíróságon azonkívül, hogy halottak voltak-e, amikor fölértem. Ugyanerről faggatták a főállatorvost is.«» Az emlékezete csak részben hagyta cserben Ostoros doktort, hiszen valóban az állatorvossal egymást követően hallgatták ki. Ám mindketten részletes vallomást tettek. „Csak ámul és hüledezik, amikor előadom, mi szerepel a tárgyalási jegyzőkönyvben az ő tanúvallomásaként. »Akkor mi az igazság?« – kérdezem. »Az, hogy nagyon féltem. Gondolhatja... Feltüzelt tömeg az utcán, köpenyével letakarva feküdt Sziklai az úton, mellén egy Sztálin-képpel. Jó-szerivel csak rápillantottam«» Igen, ez teljesen hiteles, „nagyon félt” „a feltüzelt tömeg”-től. Próbált volna mást tenni! Életveszélybe sodorta volna magát, ahogy hasonló esetre számos példát találunk az 56-os történetekben.

Ezután viszont ismét valótlanságot mondott, amit jóhiszeműen az esemény óta eltelt 34 évnek tudhatunk be. „Az bizonyos volt ennyi vizsgálat után is, hogy gránáttól nem származhatott a sérülés. Megjártam a háborút, pontosan tudom, milyen sebet ejt egy gránát, különösen, ha zárt helyiségben robban. Bent a lakásban nem volt nyoma annak, hogy robbanás történt volna.” Azt, hogy kézigránát robbant a házban, nem nagyon érdemes kétségbe vonni. Egyrészt a bedobást, illetve annak hatását a négy koronatanú meggyőzően igazolja, emellett a robbanást rengetegen hallották, ráadásul az 1956. december 3-i helyszíni szemlén – amelyen négy rendőrtiszten és a jegyzőkönyvvezetőn kívül a НМ Térképészeti Intézetének két munkatársa is részt vett – a rombolás nyomaiban a kézigránát hatását mutatták ki. „Hogyan lett ebből fejszével való fejbe verés, mint a halál oka Kiss Lajos halotti bizonyítványában?” Ostoros doktor elmondta, hogy különböző okok miatt húzódott a temetés, de a tanács elnökhelyettese már sürgette, mivel oszlásnak indultak a tetemek. „Csakhogy halotti bizonyítvány nélkül nem lehet elföldelni senkit. Nagy bajba voltam. Ha azt írom, hogy lövés végzett Kiss bácsival, azzal Sziklait keverem gyanúba, hiszen másnak nem volt fegyvere, és bent sem tartózkodott rajtuk kívül senki. Félttem, ezért hosszas töprengés után kreáltam ezt a fejszemesét.” A „fejszemesét” rajta kívül a késői visszaemlékezők közül Fehér is cáfolta. Az interjú végén pedig megcáfolt egy másik legendát is. „A per egyik elítélte állítja, hogy önt a kihallgatások során félholtra verték, s nyilván ezért vallotta, hogy felületesen ítélte Kiss Lajos halálával kapcsolatban.” „Ebből semmi sem igaz” – válaszolta elképedve, majd hozzátette, hogy őt semmiféle retorzió nem érte.⁴⁹ Megszólalt egy olyan résztvevő, Barabási Ferenc, akit lincselésért életfogytiglanra ítélték – természetesen ártatlanul, miként a többi lincselő társait is. Leszögezte, hogy „Sziklai öngyilkos lett, miután megölte az apósát”, majd újabb legendát dobott be: „Az első tárgyaláson előhozták a preparált koponyákat. Mi azonnal láttuk, valami nem stimmel. Tudják, Sziklai Sándor hatalmas termetű férfi volt. [...] Kiss bácsi pedig alacsony törékeny ember volt. De amikor az orvosszakértő mutatta a gránátgyűrű okozta

49 = = Fazekas Eszter – Móza Katalin: Sziklai-dossier 1956–1990. Pest Megyei Hírlap, 1990. november 22. 2–3.

lyukat a koponyán, akkor egy aprócska fejet emelt a magasba... Az a fej pedig, amellyel az öngyilkosságot bizonygatták, hatalmas volt. Összecserélték a két koponyát.”⁵⁰ E logika alapján Sziklai kézigránáttal robbantotta fel Kisst, a szerzőpáros azonban a kínálkozó kérdést elmulasztotta.

Ahogy már említettem, Fazekas Eszter és Móza Katalin a tényfeltárás szempontjából különlegesen fontos publicisztikát írt. A továbbiakban viszont már csak a szakmabeliek idevágó kutatási eredményeit tekintem át. Györkei Jenő hadtörténész Ostoros doktorral készített interjút *A koronatanú megszólal* címen.⁵¹ A cím megtévesztő, hiszen az ügynek voltak koronatanúi, ám az orvos nem tartozott közéjük. Hogy mennyire nem, az nemcsak a periratból, hanem ebből az interjúból is kiderül: ő maga mondja el, hogy Sziklait már csak halottan látta, és nem tudja, élve vagy holtan vitték ki a házból. Ám az ezt megelőző eseményeket is úgy mondta el, mintha szemtanú lett volna. Megismételte azt az állítását, hogy a házban nem volt kézigránát-robbanás. És – talán lokálpatriotizmusból – a lincselés tényét is elhallgatta.⁵² Ezt viszont Fehér István korrektül láttatta: „...kihúzták Sziklai ezredes holttestét, köpködték, rugdalták. Nem volt szép látvány.”⁵³ Ostoros orvos ekkor már 86 éves volt, és nyilván a legjobb tudása szerint próbálta rekonstruálni a 37 évvel korábbi eseményeket. Ám Györkei Jenő felelőssége talán a legnagyobb a legendák elterjedésében. Hivatkozott a levéltári forrásokra, tehát látta azokat, ám történészként meg sem próbálta szembesíteni Ostoros 37 éves emlékeivel,⁵⁴ így – többek között – az esemény utáni minden részletre kiterjedő helyszíni szemléből leszűrhető bizonyítékokat is teljes mértékben elvetette. A konklúziója pedig ez: „Amikor a politika és a propaganda úgy kívánta, tényeket hamisítottak meg, embereket végeztek ki. Így történt Budakeszin is.” Neki ez a hangnem nem áll jól. A hadtörténész Sziklai-ügyben folytatott munkásságát olvasva – a pártállamban kiadott kötetei tükrében –, nehezen lehet elhessenteni azt a gondolatot, hogy egyszerűen elárulta egykori elvtársait.⁵⁵

A 40. évfordulón Györkei Jenő Horváth Miklóssal egy kötet bevezetőjeként írt hosszabb tanulmányban tért ki a Sziklai-ügyre. Szerintük az „ellenforradalmárok áldozatai” témaköréből ez volt Kádárék „leggátlástalanabb” koncepció per.

50 == Fazekas Eszter – Móza Katalin: Sziklai-dosszié 1956–1990. *Pest Megyei Hírlap*, 1990. november 24. 2–3.

51 == Györkei Jenő: A koronatanú megszólal. *Új Magyarország*, 1993. január 9. 8.

52 == Uo.

53 == Fazekas Eszter – Móza Katalin: Sziklai-dosszié 1956–1990. *Pest Megyei Hírlap*, 1990. november 22. 3.

54 == Szinte már komikus, hogy ezt az idézetet is erősebb bizonyítéknak tartja, mint a valóságos koronatanúk közléseit: „Porcsalmi Júlia [Sziklaiék szomszédja] a dörrenés előtt nagy ordítózást hallott. Öngyilkos pedig nem kiabál tette elkövetése előtt!” És ezt az összes követője átvette!

55 == *Magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban*, 1957; *Frunze testőrei*, 1961; *Spanyol földön a szabadságért*, 1963; *Magyar önkéntesek a spanyol polgárháborúban*, 1977; *Magyarok az Amur partján*, 1967; *Garasin Rudolf élete*, 1976; *Legenda, valóság, tragédia. A nemzetközi brigádok történetéből*, 1986.

4. kép. A Sziklai-ház főbejárata⁵⁷

A cáfolat elsősorban ekkor is Ostoros Gyula közlésein alapul. Másodsorban a vizsgálati iratokon, amelyek szerintük megerősítik azt a megállapítást, hogy „Sziklai szövényt közben apósával, Kiss Lajossal is végzett”. Ez a közlés azonban valótlán, mivel ilyen megállapítást nem tartalmaznak az iratok. Végül a szerzőpáros ezt konstatálja: „A megtorló szervek a hivatalos tényállást bizonyítandó a Sziklai-ügyben hat halálos ítéletet produkáltak, amelyekből kettőt végre is hajtottak.”⁵⁶ A Mária-csoport emigráló, távollétükben halálra ítélt tagjait és a lincselőket nem méltányos egy kalap alá venni.

Böör László 1997-ben Pest megye 1956-os történetét írta meg,⁵⁸ így Budakesziét is. Ez azonban rövid tanulmány, és a szerző vélhetően nem is küzdötte át magát a teljes iratanyagon, legfeljebb egy-két összefoglalót nézett át. Inkább megelégedett a prekoncepciókkal: „...szá-

momra egyértelmű, hogy a súlyos ítéletekkel záruló per nem volt tényeiben megalapozott, a vádak nem voltak megnyugtatóan bizonyítottak. Jelenlegi ismereteim szerint az eseményeket illetően bizonyosnak tűnik az eseményekben résztvevők – elsősorban Fehér István – véleménye, míg kétségek Kiss Lajos halálának körülményei és időpontját illetően merülnek fel.” Azt azonban meg sem kísérelte kifejteni, hogy a fentebb említett bizonyítékok miért nem meggyőzőek. Fehér István levele viszont az utolsó szóig meggyőző a számára, ezt a tanulmány terjedelméhez képest kirívóan hosszan idézte. Böör a félig-meddig érvényes megállapítással fejezi be művét, hogy a falu közvéleménye a halottakat megvizsgáló Ostoros véleményével megegyezik.⁵⁹ Összeségében viszont a Fazekas–Móza szerzőpáros feltárásához képest – a várakozással ellentétben – a mű hátralépést jelent.

56 == Györkei–Horváth, 1996: 103.

57 == BFL XXV. 4. a. 1990/1957.

58 == Böör, 1997: 23–28. Egy évtizeddel később jelent meg a Pest megyei 1956-os összefoglaló, amelynek az első kötetében Budakeszi történetéről is olvashatunk. A szerzők csupán adatközlésre vállalkoznak, és a lábjegyzetekben említik a különböző verziókat. Egy súlyos hiba is található benne: „Máriyot halálra ítélték”. Balázs–Borbély–Kiss (szerk.), é. n.: 56–58.

59 == Böör, 1997: 26–27.

Böőr később Takács Tiborral írt tanulmányában is kitért a Sziklai-ügyre – még rövidebben. Ütköztetik a hivatalos változatot Fehér levelével, érzékelhetően az utóbbit támogatva. „*A megtorlás bizonytalankodását mutatja, hogy az ügyben három ítélet született, miközben a perbe vontak száma állandóan változott*” – állapították meg.⁶⁰ Ez teljes mértékben tényszerű, hiszen a hatóságokat – ahogy már említettem – igen sokáig befolyásolta az a mítosz, ami uralta az ezzel kapcsolatos közbeszédet. Egyszermind bizonyítja azt is, hogy ez az eljárás nem lehetett koholt. Hiszen ki hallott még olyan kirakatperről, amelyben a bizonytalanságok a fő jellemzők? Azokban úgy megy minden, mint a karikacsapás.

Szintén az ötvenedik évfordulón jelent meg Horváth Miklós és Tulipán Éva műve az 1956-os néphadseregről. Szerintük is „*minden kétséget kizáróan bebizonyosodott, hogy Sziklai, miután apósát [...] halálosan megsebesítette, önkezével vetett véget életének*”.⁶¹ Ők is legfőképpen az eljárás bizonytalankodásából vonják le a végső következtetést, és egyben az utólagos orvosi vizsgálati eredményeket hamisításnak minősítik. Ugyanebben az évben mutatták be a *Budakeszi srácok* című alkotást, amely bár játékfilm, de „*valóságos elemekből építkezik*” – ahogy az alkotók ezt nyilván jó-hiszeműen hirdették. Ám ekképpen a legenda kiszélesítéséhez is igencsak hozzájárultak.⁶²

Tulipán Éva 2012-ben írt önálló kötetében is kitér a budakeszi tragédiára. Részben megismétli a fentebb említett opusok állításait, ám ő már nem „*minden kétséget kizáróan*” tartja bizonyítottnak Sziklai pisztollyal elkövetett apósgyilkosságát, csak a „*legvalószínűbb magyarázat*”-nak tekinti. Szerinte lincselés nem volt, csak hullagyalázás.⁶³

== Prekonceptióval felvértezve

Külön alfejezetet érdemel a 2011-ben megjelent tanulmány, amelynek szerzője Speck István.⁶⁴ Az eddigi művektől eltérően ez a mű az ügy minden részletére kiterjed, nagyon alapos munka. Precízen részletezi Budakeszi akkori helyzetét, Sziklai pályafutását, a hivatalos eljárás lefolyását. A tanulmány jól indul, az első tíz oldala azt sugallja, hogy végre objektív tájékoztatást kapunk az 1956-os budakeszi eseményekről. Jogosan hívja fel a figyelmet arra, hogy „*az Ügyészség újabb értékelése miszerint Takács, Bokor, Dombi és Barabási [akik számos tanúvallomás szerint lincseltek] cselekményei nem szándékos emberölésnek, hanem gyilkosságnak minősítendőek*”. Vagyis „*helytelenül cselekedett a bíróság, amikor a vádlottak tetteinek politikai vonatkozásait*

60 == Böőr–Takács, 2006: 276–277.

61 == Horváth–Tulipán 2006: 98–99, 161.; Horváth–Pahírya, 2012: 125. A 64. lábjegyzet is Sziklai apósgyilkosságát rögzíti.

62 == Erdőss, 2006. A filmről számos kritika jelent meg, lásd: http://www.rev.hu/ords/f?p=101:6:1303125579245::NO::P6_FILM_ID:21 (utolsó letöltés: 2021. március 18.).

63 == Tulipán, 2012: 113–114.

64 == Speck, 2011: 183–218. A szerzőnek ugyanezzel a címmel, ugyanebben az évben kötet is megjelent a Magyar Menedék Könyvesház kiadásában.

jogilag értéketlenül hagyta". Ehhez hozzá kell tenni, hogy egyáltalán nem egyedi esetről van szó, a Legfelsőbb Bíróság ítései az emberölési per vádlottjainak börtönbüntetését rendre ugyanezen a címen súlyosbították halálra. Az ilyen kitételek abszurditására is helyes felhívni a figyelmet: „*Budakeszin történt az ellenforradalom véres, terrorisztikus módszereinek a kipróbálása.*”⁶⁵ „*Zárt egységben katonai rendben támadtak a házra.*” „*A módszerek ugyanazok voltak, mint Budapesten a Köztársaság téri párt ház ostrománál*”, „*valósággal mintát szolgáltatott a Köztársaság téri, miskolci, és mosonmagyaróvári vérengzésekhez.*”⁶⁶ Természetesen ezek mind spontán események voltak, sem katonai rend, sem minta nem létezett.

Ezt követően azonban Speck is a megtorlás koncepciójára emeli ki, mivel „*a vádlottak és a tanúk vallomásai rendkívül ellentmondásosak, sok tanúvallomás egyértelműen hiteltelenül hat, a bíróság pedig sok esetben csak a vádlottakra nézve terhelő bizonyítékokat fogadta el.*”⁶⁷ Ez a megállapítás már meghökkenítő: nincs olyan per, akár a mai mintademokráciákban sem, ahol mindezek ne fordulnának gyakran elő. Éppen az a koncepció per egyik legfőbb ismertetőjegye, hogy minden teljesen összevág, még véletlenül sem akad egyetlen ellentmondás sem. „*A vádlottak a tárgyalásokon számos esetben hivatkoztak arra, hogy korábban rögzített vallomásaikat kényszer, fenyegetés vagy éppen ígéret hatására írták alá.*”⁶⁸ Ez már sokkal fajsúlyosabb felvetés. Igen, a vádlottak gyakran hivatkoztak a kényszerített vallomásokra, hiszen menekülni akartak. Ha még a nyomozáskor nem tudták, miről veszélyes vallani, ekkorra az már kiderült. Én még nem talákoztam olyan bizonyítékkal, amely a vallomások kikényszerítését igazolta volna. Ezt 1956 után egyébként már kifejezetten tiltották.⁶⁹ Hogy ez már idejétmúlt módszer volt, bizonyítják azok a börtönviseltek, akik közlései más esetben is kiállták az igazság próbáját, másrészt a börtöntügnöki jelentések, amelyekben eddig nem találtam verésre utalást, pedig nyilván szóba került volna.

A leginkább arra voltam kíváncsi, hogy a szerző miképpen értékeli majd a négy koronatanú vallomásait. Közülük Máriy Lászlóval kezdi, és az általa elmondottakat súlyos sérülésével, számos műtétével, morfiumos kezelésével próbálja hitelteleníteni. Ez semmiképpen sem fogadható el, hiszen a legkevésbé sem bizonyítja, hogy másképpen vallott volna egészségesen. Mindenesetre a kihallgatásokon a nyomozón és a jegyzőkönyvvezetőn kívül jelen volt dr. Hánik Éva osztályos orvos is. A szerző Máriy betegsége kapcsán a következőket írja: „*Éppen ezért dr. Kelemen Endre bíró-*

65 == Uo. 193.

66 == Uo. 192.

67 = Uo. 194. 200. Ezen az oldalon az ítések mellett a szerző is átveszi Strub János vádlott közlését, miszerint őt Nagykovácsiban november első napjaiban Dudás Józseffel együtt letartóztatták. Ez képtelenség, Dudás története pontosan ismert és dokumentált.

68 == Uo. 194–195.

69 == A veréseket is tiltották, ennek ellenére bántalmazások voltak, de nem a vallomások kikényszerítését szolgálták. Ezek is ritkábban fordultak elő, vigyázva arra, hogy ne tudódják ki.

sági orvosszakértő véleménye alapján nem mutatták be neki a nyomozati anyagokat, mert azokat állapotából fakadóan nem érthette, »beszámítható észrevételeket« sem tehetett. Ennek ellenére a bíróság később mégis figyelembe vette a jegyzőkönyvbe foglalt állítólagos vallomást, mivel az orvosi véleménynek ellentmondó indoklás szerint Máriyt állapotot a vallomástételben nem gátolta.⁷⁰ Ez bizony nem más, mint egy dokumentum súlyos eltorzítása. Ugyanis Máriyt legalább háromszor (1956. november 29., 1957. február 22., 1957. március 4.) kihallgatták, Kelemen említett véleménye Máriy harmadik vallomása utánra datálódik,⁷¹ amikor már állapotot valóban nem tette lehetővé a „beszámítható észrevételeket”. Tehát Máriy – orvosi felügyelet mellett – három, a lényegét tekintve egybehangzó (természetesen nem „állítólagos”, hanem valóságos) vallomást tett, ezeket a hatóságok miért is ne vették volna figyelembe?

Máriy Lászlóné vallomásait elintézi azzal, hogy „szintén megféleltek a hivatalos verzióknak”.⁷² Sehol egy érv... Ám itt árulja el legnyíltabban és legtömörebben ragaszkodását a prekoncepciójához. Máriyné szemtanúja volt annak, hogy Tóth Miklós dobta be a házba a Sziklaira nézve végzetes kézigránátot, azonban Speck ezt sem találta említésre méltónak. A harmadik koronatanú, Varjaski Milánné szerepét Speck „meglehetősen homályos”-nak értékeli, mivel nem jelent meg a tárgyaláson. „Mindössze” három dokumentum származik tőle (az egyik egy rendőr alezredesi jelentés formájában érkezett, a másikat Kiss Lajosnének írta, a harmadik egy hitelesített magyar fordítással ellátott szerbhórvát nyelvű vallomás, amelyet Szabadkán vettek fel). A szerző nem fejtette ki, mitől homályos a szerepe.

Ezt követően azzal próbálja Varjaskiné közléseit hitelteleníteni, hogy „nem tudta megmondani, pontosan ki lőtt, honnan és milyen sorrendben, a fiatalokról nem tudott pontos személyleírást adni, a fényképekről nem ismerte fel őket”.⁷³ Pontosán az ilyen részletek teszik hihetővé a vallomást. Ha Varjaskiné minden említett hiányosságra egzakt választ adott volna, én lennék az első, aki kétségbe vonnám hitelességét. Természetesen nem állt ott céltáblának, amúgy pedig Sziklai be is küldte a szobába. A fegyverekhez mit sem értett, nem figyelte meg nagyon a fiatalokat. Mindezek miatt olyan elképzelhetetlenek? „Ezen felül az egész eseményt október 24-re datálta, tehát a dátumra is tévesen emlékezett.” A közölt emlékek valóságtartamának semmi köze a dátumok elhibázásához. Lássuk immár a negyedik koronatanút! Azt elismeri a szerző, hogy „Wachsler Sándorné megerősítette Varjaskiné közléseit abban, hogy [...] látta Sziklait kormos, égettnek tűnő arccal, Kiss ekkor még életben volt és marasztalta”. Majd megint a kákán keresi a csomót: „...az nem derül ki, Kiss ebben a helyzetben miért marasztalta volna”. Ezt követően már csak azt veti fel, hogy

70 = = Speck, 2011: 198.

71 = = Feltehetően március 6-ára. A dokumentumon március 16. olvasható, ám ez nyilvánvalóan elírás, hiszen Máriy két nappal korábban elhunyt.

72 = = Speck, 2011: 199.

73 = = Uo. 199.

5. kép. Tóth Miklós igazolványképe⁷⁵

Wachslerné fegyvereseket nem látott, csak a Máriyot elszállító fiatalokat.⁷⁴ Ez semmilyen állításnak nem mond ellent. Az egész peranyagban két támadásról van szó, tehát köztük volt némi szünet.

Leszögezhető, hogy a teljes témakört rendkívül precízen áttanulmányozó szerző azt a négy vallomástevőt, akik nem hallomásra hagytak, hanem szemtanúi voltak a Sziklai-házban lejátszódó eseményeknek, a legcsekélyebb mértékben sem tudta cáfolni, ahhoz viszont már nem vette a bátorságot, hogy ezt be is ismerje. És ott van még Fogarasi Zoltán szemtanú említett tanúvallomása is, amely megerősíti Máriyiné állítását Tóth Miklós sorsdöntő kézigránátjáról – Speck ezt is ignorálja. Később addig visszatér az objektivitása, amíg közli, hogy a rendszerváltás utáni visszaemlékezések milyen ellentmondásoktól terhesek.⁷⁵ Azt még talán hozzáfűzhetette

volna, hogy sokkal nagyobbak ezek az ellentmondások, mint amik a bírósági ítéletekben találhatóak, ha csak a ténymegállapításokra szorítkozunk, és mellőzzük az ideológiai halandzsáást.

Előkerülnek még azon szereplők (Fehér István, Dr. Ostoros) emlékei, akikről már fentebb volt szó, ám új elem nem szerepelt. Nagyjából ugyanez a helyzet lenne az orvos szakértői vélemények terén is, csak Speck rosszul idéz: „...lövés esetén pedig a lyuknak csillag alakúnak kellene lennie”. Kelemen orvos szakértő viszont azt mondta, hogy csak akkor csillag alakú, ha a fegyver csöve közvetlenül a fejhez illeszkedik. Ezután pedig azzal próbálja hitelteleníteni a hivatalos verziót, hogy a „boncjegyzőkönyv szerinti szürkés-fekete”, illetve „szürkés-fehér füstcsapadék” nem stimmel a két halott fejsérülésén. Jellemzően a legegyszerűbb, legnyilvánvalóbb, egyben a legvilágosabb bizonyítékot, miszerint Sziklai koponyasérülését a méretek miatt pisztoly nem, csak kézigránát okozhatta, Speck figyelmen kívül hagyja. Illetve nem is egészen, mivel a már említett Barabási-verzióra hivatkozik, miszerint felcserélték a két koponyát.⁷⁶

74 == Uo. 200.

75 == Speck, 2011: 203–204.

76 == Fazekas Eszter – Mózsa Katalin: Sziklai-dosszié 1956–1990. *Pest Megyei Hírlap*, 1990. november 24. 2–3.

Ezt a valótlanságot minden további nélkül ő is elfogadja, noha az apósgyilkosság ez esetben csak úgy állhatna meg, ha Sziklai kézigránáttal végzett volna Kissel.⁷⁷

Végül rátér Sziklai Sándorné kötetére, amelynek állításait nem nehéz cáfolni: „Sebesült édesapám még megpróbálta az eszméletét vesztett Sándort bevonzolni a másik szobába, de már nem tudta. Az ellenforradalmi banditák rátörtek és baltával megölték.”⁷⁸ Vagy: „vasdoronggal verték agyon”.⁷⁹ Szörnyű élmény lehetett az özvegynek közeli hozzátartozói elvesztése, de szerencsétlenül próbált kompenzálni. Ezeket a verziókat ő találta ki, tovább szélesítve a legendák amúgy sem kurta birodalmát. Édesapja halálát pedig azzal kívánja cáfolni, hogy balkezes volt, nem lőhetett halántékon magát a jobbjaival.⁸⁰ Ez is jóval kevésbé meggyőző bizonyíték, mint a szemtanúk és az orvosi jelentések. Sziklainé botladozása azonban csak szerény vigasz Specknek. Ráadásul a legkevésbé sem zavarja, mennyire felsült az érvek terén: „...egyértelműen állítható, hogy a Sziklai-ügyben folytatott koncepciós perek során a tényeket propagandacélokból ferdítették el, ártatlan embereket elítélve.”⁸¹ Arra azonban nem tért ki, hogy sorsolással vagy találomra gyűjtötték össze a felakasztandókat. Speck István – ahogy már említettem – igen lelkiismeretesen áttanulmányozta az elérhető forrásokat, köztük a méretes peranyagot. Ez azonban feleslegesnek bizonyult, mivel pre-koncepciója tökéletes immunitást biztosított számára a benne foglaltakkal szemben.

A Sziklai-ügyben a rendszerváltás utáni történetírás sajnálatosan jottányit sem lépett előre; művelői elfogultságban felveszik a versenyt a pártállami kollégákkal. Rekonstrukciójuk éppoly hamis, mint Hollós Erviné, aki szintén élen járt a legendák gyártásában. Ebben a témakörben például azt terjesztette, hogy Kiss Lajos halála a „fehérterror” tette volt.⁸² A „Fehér könyvben” ez a hazugság olvasható: „Kiss Lajost a benyomuló banditák baltával verték agyon.”⁸³ Legfőbb ideje lenne váltani.

77 = = Ezt követően a szerző ismét számos jelentéktelenséget felvet, ezekkel most nem foglalkozom.

78 = = Sziklainé, 1984: 274.

79 = = Sziklai Sándorné: Válasz a cikksorozatra. *Pest Megyei Hírlap*, 1995. december 5. 2–3. Idézi Speck, 2011: 205.

80 = = Speck, 2011: 207.

81 = = Uo. 215.

82 = = Hollós, 1967: 83.

83 = = Ellenforradalmi erők..., é. n. I.: 27.; II.: 148. Természetesen más pártállami kiadványok sem sokkal jobbak. Például Hunyadi Károly is „gondosan kitervelt támadást” vizionált, Kiss Lajos szerinte is felvette a harcot, és hősi halált halt. Hunyadi, 1981: 225.

=== Levéltári források ===

Allambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

3.1.9. Vizsgálati dossziék

V-142293. Fehér István és társai

V-142293/I-4. Fehér István és társai

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

XXV. 4. a Fővárosi Bíróság iratai

1990/1957. Fehér István és társai

=== Hivatkozott irodalom ===

Balázs–Borbély–Kiss (szerk.), é. n.

1956 Pest megyében I. Szerkesztette: Balázs Gábor – Borbély Rita Katalin – Kiss Anita.
Pest Megyei Levéltár, Budapest.

Böőr, 1997

Böőr László: *Adatok az '56-os forradalom Pest megyei történetéhez.*

TTT Teleki László Ismeretterjesztő Egyesület, Budapest.

Böőr–Takács, 2006

Böőr László – Takács Tibor: Pest megye. In: *A vidék forradalma, 1956.*

Szerkesztette: Szakolczai Attila. 1956-os Intézet – BFL, Budapest.

Ellenforradalmi erők..., é. n.

Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben I–II. A Magyar

Népköztársaság Minisztertanácsa Tájékoztatói Hivatala – Kossuth, Budapest.

Eörsi, 2021

Eörsi László: „*Irgalomnak helye nincs*”. *Az 1956-os forradalom és szabadságharc kivégzett résztvevői.* Kossuth, Budapest.

Györkei–Horváth, 1996

Szovjet katonai intervenció, 1956. Szerkesztette: Györkei Jenő – Horváth Miklós.

Argumentum, Budapest.

Halász–Schramek–Tóth (szerk.), é. n.

1956 Pest megyében II. Szerkesztette: Halász Csilla – Schramek László Péter – Tóth Judit. Pest Megyei Levéltár, Budapest.

Hollós, 1967

Hollós Ervin: *Kik voltak, mit akartak?* Kossuth, Budapest.

Horváth–Tulipán, 2006

Horváth Miklós – Tulipán Éva: *Keresztutak*. H & T Kiadó, Budapest.

Horváth–Pahirya, 2012

Horváth Miklós – Olekszandr Pahirya: *Kényszerkirándulás a Szovjetunióba*. Argumentum, Budapest.

Hunyadi, 1981

Hunyadi Károly: *A munkás-paraszt hatalom védelmében. A fegyveres erők hősi halottai 1956–1957*. Zrínyi, Budapest.

Speck, 2011

Speck István: A „Sziklai-ügy” – Budakeszi, 1956. *Hadtörténelmi Közlemények*, I. sz. 183–218.

Sziklainé, 1984

Sziklai Sándorné: *Lobogó élet*. Zrínyi, Budapest.

Tulipán, 2012

Tulipán Éva: *Szigorúan őrzött emlékezet*. Argumentum, Budapest.

==== Sajtó =====

Pest Megyei Hírlap
Új Magyarország

==== Film =====

Erdőss, 2006

Erdőss Pál: *Budakeszi srácok*. Norien Film.

Kulcsszavak

=====

1956, történelmi emlékezet, politikai perek

/ The Sziklai Myth /

Budakeszi, 1956

The anger which had been simmering because of the grievances over deportations and resettlements in the village of Budakeszi surfaced immediately in 1956. Sándor Sziklai, the local communist strongman and his father-in-law became victims of it. Conditions of his death are still surrounded with legends. It spread immediately in the village – without any evidence – that the hated Sziklai, being cornered by the insurgents, first killed “Uncle Kiss”, his father-in-law and then committed suicide. This myth has solidly prevailed until today, so much that even historians have accepted it without reservations. However, evidence is at hand among the archival sources. The legends above were refuted by four eyewitnesses, and their testimonies – together with the last medical examination – prove without any doubt that Sziklai’s death was caused by a hand grenade of an insurgent, and his father-in-law took his own life. Kádárist publications tried to falsify the facts, but in the Sziklai case, unfortunately, no break-through has happened so far...
